

УДК 336:225

Крюкова І.О.

*доктор економічних наук, доцент,
завідувач кафедру бухгалтерського обліку і аудиту
Одеського державного аграрного університету***СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ АГРОКОМПАНІЙ
ЯК ІНСТРУМЕНТ ВІДРОДЖЕННЯ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ****SOCIAL RESPONSIBILITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES
AS A TOOL FOR RURAL REVIVAL****АНОТАЦІЯ**

У статті проаналізовано основні проблеми розвитку сільських територій у сучасних реаліях. Встановлено логічний зв'язок між соціальною відповідальністю аграрних компаній і можливостями відродження сільських територій. Досліджено ступінь мотивації та рівень участі аграрних формувань у реалізації програм соціальної відповідальності суб'єктів аграрного бізнесу. Запропоновано рівневу ієрархію аудиту соціальної відповідальності агрокомпаній. Обґрунтовано пропозиції щодо вдосконалення обліково-аналітичного забезпечення аудиту соціальної відповідальності бізнес-суб'єктів аграрної сфери.

Ключові слова: соціальна відповідальність, агрокомпанії, сільські території, сталий розвиток, аграрна сфера, сільське населення.

АННОТАЦИЯ

В статье проанализированы основные проблемы развития сельских территорий в современных реалиях. Установлена логическая связь между социальной ответственностью аграрных компаний и возможностями возрождения сельских территорий. Исследованы степень мотивации и уровень участия аграрных формирований в реализации программ социальной ответственности субъектов аграрного бизнеса. Предложена уровневая иерархия аудита социальной ответственности агрокомпаний. Обоснованы предложения по усовершенствованию учетно-аналитического обеспечения аудита социальной ответственности бизнес-субъектов аграрной сферы.

Ключевые слова: социальная ответственность, агрокомпания, сельские территории, стабильное развитие, аграрная сфера, сельское население.

ANNOTATION

The main problems of rural development in today's realities are analyzed in the article. The logical connection between the social responsibility of companies and agrarian revival possibilities in rural areas has been proved. Some degree of motivation and level of participation of agrarian formations in implementing social responsibility programs of agrarian business entities are investigated here. The tier of social responsibility of the auditor agro companies has been proposed. Some proposals for the improvement of accounting and analytical support for the audit of social responsibility of business subjects of agrarian sphere are grounded.

Keywords: social responsibility, agricultural companies, rural areas, sustainable development, agrarian sector, rural population.

Постановка проблеми. Сільські території традиційно займали особливе місце у формуванні демографічного, економічного, ресурсно-виробничого і соціально-гуманітарного потенціалу України. Винятковою є роль сільських територій у вирішенні проблеми забезпечення продовольчої безпеки країни та нарощуванні експортного потенціалу, який сьогодні істотним чином впливає на механізм формування валютних надходжень держави. Вказані фак-

тори створюють усі передумови до сприйняття аграрного сектору національної економіки та сільських територій як головного стратегічного пріоритету державної політики розвитку національного господарства. Разом із тим унаслідок дії сукупності чинників, ключовим з яких традиційно постає брак фінансових ресурсів, процес розвитку сільських територій визначається диспропорційністю, розбалансованістю, безсистемністю і непослідовністю здійснюваних заходів. В умовах обмежених фінансових ресурсів держави та місцевих громад об'єктивно постає необхідність пошуку альтернативних моделей і механізмів розбудови сільських територій, одним з яких може і має виступати соціальна відповідальність агрокомпаній.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вирішення актуальних проблем пошуку й обґрунтування механізмів соціальної відповідальності суб'єктів аграрного бізнесу є спектром наукових досліджень відомих вітчизняних і зарубіжних учених, вагомий внесок серед яких зробили: В.В. Борщевський, Т.Г. Васильців, В.М. Геєць, О.А. Гришнова, І.Ю. Гришова, Т.М. Гнатєва, М.М. Ігнатенко, М.Й. Малік, О.Ф. Новікова, О.О. Охрименко, П.Т. Саблук, В.М. Трегобчук, А.М. Третяк, Г.Ф. Хорунжий, В.В. Юрчишин та ін. Наукові праці цих учених формують потужний базис теоретичної, методичної і практичної площини вирішення важливих завдань імплементації соціальної відповідальності у діяльність вітчизняних бізнес-структур.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на ґрунтовні напрацювання науковців у спектрі розробки і прояву механізмів соціальної відповідальності, у сучасній вітчизняній науковій літературі неопрацьованими залишаються інструменти здійснення соціальної відповідальності агрокомпаній у призмі забезпечення багатofункціонального розвитку сільських територій та підвищення рівня добробуту сільського населення. Загрозливі тенденції зниження рівня якості життя населення села та подальший процес занепаду соціальної інфраструктури поряд із наявністю екологічних проблем спонукають науковців до подальших наукових пошуків ефективних механізмів розбудови національних сільських територій.

Мета статті полягає в обґрунтуванні логічного взаємозв'язку між рівнем соціальної відповідальності аграрних формувань та мотивами і можливостями подальшої розбудови та відродження сільських територій за рахунок соціального донорства агрокомпаній.

Виклад основного матеріалу дослідження. Україна традиційно має досить потужний потенціал сільської сфери, це стосується як аграрного виробництва в цілому, так і сільських територій зокрема. Частка сільського населення становить 31,1% (14 174,4 тис осіб). Площа сільських територій займає близько 90% загальної площі країни [7]. Проте умови, які сьогодні формуються в межах села, справляють деструкційний вплив як на сільське населення, так і на процеси розбудови сільських територій.

Як показали проведені дослідження, найбільш гострими проблемами розвитку сільських територій в умовах сьогодення є такі:

- значна активізація міграційних процесів та деградація трудового і інтелектуального потенціалу села, зумовлена найнижчим рівнем оплати праці і доходів сільського населення, обмеженість можливостей населення сільських територій до зростання рівня доходів [2, с. 61];

- незавершеність земельної реформи, активний розвиток тінювих схем купівлі-продажу земель сільськогосподарського призначення, які розширюють можливості участі в аграрному процесі фінансових структур різного типу та обмежують доступ селян до головного засобу виробництва у сільському господарстві, формуючи стратегічну небезпеку розвитку сільських територій [13, с. 9];

- руйнування соціальної інфраструктури села, її об'єктів, утрата механізмів фінансування їх побудови, оновлення та модернізації; погіршення соціальних умов забезпечення життєво необхідних процесів населення сільських територій (побутове, медичне обслуговування, освіта, заклади соціально-культурного призначення тощо) [1, с. 112], необхідність формування потенціалу робочих місць, що визначено головним пріоритетом політики сталого розвитку Європейської комісії [16, с. 9];

- зниження рівня престижності сільської праці та невідпрацьовані механізми надання пріоритетності статусу сільських територій для економіки та соціального-економічного розвитку країни; застарілий стереотипний підхід до сільських територій як виключно просторової бази сільськогосподарського виробництва [12, с. 241];

- історична обмеженість фінансових ресурсів державного бюджету і місцевих бюджетів для розв'язання проблем сільського розвитку та непривабливі умови для формування механізму інвестиційного донорства сільських територій із боку вітчизняних та іноземних суб'єктів;

- відсутність механізму ефективної взаємодії агроформувань, стейкхолдерів, місцевих, регіональних та національних органів влади

щодо напрямів розвитку сільських територій та механізмів їх реалізації.

Зауважуючи на існуванні даного кола проблем, на державному рівні сьогодні визнано практичну неспроможність державної фінансової підтримки розв'язання завдань стратегічного розвитку сільських територій [6].

Низький рівень підприємницької ініціативи, неефективність органів місцевого самоврядування у вирішенні проблемних питань розвитку сільських територій, низький рівень інформаційно-просвітницької діяльності, спрямованої на створення позитивного іміджу, переваг та можливостей розвитку сільських територій України, практично знецінюють дієвість заходів мешканців сільських громад, спрямованих на вирішення гострих соціально-економічних проблем села. За таких умов ініціативним та дієвим інструментом розбудови сільських територій має стати соціальна відповідальність суб'єктів аграрного бізнесу, передусім крупних агрокомпаній із потужним фінансовим і корпоративним ресурсом.

Ознайомлення з науковою літературою показало, що зміст дефініції «соціальна відповідальність» на рівні компаній умовно можна виділити у три групи:

перша група – характеристика даної категорії як реалізація певної політики підприємства щодо відповідності певних норм, стандартів і зобов'язань (Г. Боуен, Керол А., К. Девіс, Меморандум про соціальну відповідальність бізнесу в Україні, Міжнародна організація стандартизації, Міжнародна рада зі сталого розвитку, Об'єднання корпорацій США «Бізнес за соціальну відповідальність»);

друга група – соціальна відповідальність як концепція розвитку компанії, яка дає змогу інтегрувати в діяльність соціальні й екологічні аспекти (Європейська комісія, Європейський альянс, Ю. Благгов);

третья група – соціальна відповідальність як модель іміджевої поведінки компаній на ринку, яка враховує інтереси суспільства (М. Файдор, І. Гришова, Ф. Котлер [10, с. 268], О.А. Грішнова [4, с. 203], Ш.М. Валітов, В. Мальгін, А. Керол [14, с. 439]). Квінтесенцією існуючих методичних підходів є комплексне визначення соціальної відповідальності за стандартом ISO – «Керівництво із соціальної відповідальності».

Поряд із різними дефініційними контурами спільною рисою трактування категорії «соціальна відповідальність» постають її добровільний характер та високий рівень культури взаємовідносин між партнерськими сторонами [3, с. 155].

Концептуальні основи становлення соціально відповідального бізнесу в Україні закладені також Концепцією Національної стратегії соціальної відповідальності бізнесу, норми і положення якої цілком відповідають сучасним потребам і проблемам населення сільських територій [9].

Із системних позицій підвищення рівня добробуту місцевої громади дав визначення корпоративної соціальної відповідальності Ф. Котлер. Беручи за основу цю ключову функцію, соціальну відповідальність агрокомпаній пропонуємо розглядати як довгострокову політику управління, яка орієнтована на підвищення рівня добробуту та якості життя сільського населення та вирішення найгостріших соціально-економічних проблем розвитку сільських територій за рахунок добровільної імплементації у практику управління компанією принципів соціально відповідального аграрного бізнесу. При цьому соціальна відповідальність сучасних агрокомпаній постає не як генеральна мета функціонування бізнес-суб'єкта, а як органічне і гармонійне поєднання бізнес-інтересів із не менш важливими аспектами розвитку тієї місцевості, яка забезпечує реалізацію цих бізнес-інтересів. За таким методичним підходом соціальна відповідальність агрокомпаній постає логічним доповненням бізнес-спрямованості, формує додаткові можливості підприємницьких структур до зміцнення конкурентних позицій, нарощування потенціалу конкурентоспроможності та покращання кінцевих результатів своєї діяльності. Задоволення інтересів усіх учасників багатогранного процесу аграрного виробництва сприятиме вирішенню стратегічних завдань розвитку сільських територій та формує потужний мультиплікаційний ефект, який забезпечує можливість довгострокового існування суб'єктів аграрного бізнесу в сільській місцевості та на агропродовольчому ринку.

У сучасних умовах серед системи стимулів і мотивів соціальної відповідальності агрокомпаній одним із ключових виступає збільшення

інвестиційних потоків та відродження сільських територій [5, с. 131]. Взаємозв'язок між рівнем соціальної відповідальності аграрних бізнес-структур та рівнем результативності їх функціонування очевидний. Витрати короткострокового періоду на здійснення заходів соціальної відповідальності в перспективі забезпечують збільшення прибутку та нарощування ринкової вартості аграрного бізнесу за рахунок продукції кращої якості, покращання іміджу суб'єкта господарювання, підвищення кваліфікації персоналу, зростання лояльності споживачів.

Взаємозв'язок між рівнем соціальної відповідальності аграрних компаній та розбудовою сільських територій має таку структуру (рис. 1).

Таким чином, механізм соціальної відповідальності аграрних компаній дає змогу поєднати інтереси всіх сторін соціально-економічних відносин: власників підприємств – за рахунок покращання результативних показників діяльності та нарощування власного капіталу, стейкхолдерів компаній (споживачів, покупців, персоналу, інвесторів тощо) – у покращанні якості продукції, підвищенні рівня заробітної плати, зростанні інвестиційної привабливості тощо; місцевих органів самоврядування – у пошуку додаткових джерел інвестування; населення сільських територій – у покращанні умов і якості життя в межах цих територій.

Ринковий механізм господарювання об'єктивно вимагає отримання певного ефекту, який мають забезпечити додаткові інвестиції, що є передумовою переходу аграрних компаній на соціально-відповідальну модель розвитку. На сучасному етапі розвитку економіки України більшість бізнес-суб'єктів (за винятком крупних компаній, керівництво яких карди-

Рис. 1. Логічна схема взаємозв'язку соціальної відповідальності суб'єктів аграрного бізнесу та відродженням сільських територій

нально змінило парадигму ціннісних орієнтацій та стратегічною метою вважає задоволення інтересів певних соціальних груп) і надалі неоднозначно сприймають необхідність здійснення соціальних інвестицій. Як показали результати проведеного анкетування керівників сільськогосподарських підприємств різних організаційно-правових форм Одеської області, близько 63% всіх агроформувань взагалі не приймають участі в соціальних програмах розвитку сільських територій і не бачать у цьому об'єктивної необхідності; 15% підприємств надають робочі місця інвалідам; зростає частка агроформувань, які за власні кошти займаються проблемами розвитку спорту та вирішують проблеми інфраструктурного забезпечення сільських територій (рис. 2).

Разом із тим, як показують дослідження, у багатьох випадках головним мотивом участі аграрних підприємств у програмах соціальної відповідальності є розуміння безперспективності реалізації заходів соціально-побутового розвитку села за рахунок коштів Державного та місцевих бюджетів. При цьому слід відзначити, що фактор форми господарювання не мав істотного впливу на рівень соціальної активності агрокомпаній, а середній вік керівників, які займаються вирішенням соціально-економічних питань розвитку сільських територій, перевищує 50–55 років. Керівники молодшого віку здебільшого домінують мотивом своєї діяльності вважають максимізацію розміру грошового доходу і прибутку.

Рис. 2. Участь аграрних компаній Одеської області у соціальних програмах відродження сільських територій

Незважаючи на досить низький рівень соціальної відповідальності вітчизняних бізнес-суб'єктів, зокрема підприємницьких структур аграрного сектору, за останні роки спостерігається позитивна тенденція зростання інтенсивності та розуміння пріоритетності впрова-

дження соціальної відповідальності у практику управління. У цілому в економіці України за 2010–2014 рр. інтенсивність здійснення соціальних заходів зросла на 31,3%. Серед основних мотивуючих чинників, що спонукають підприємства здійснювати соціально відповідальні заходи, постають: зміна ключових принципів управління (44,8%), аналогічна діяльність конкурентів (18,4%), ефект зростання обсягів продаж (37,8%) [8, с. 141; 11, с. 86].

Організація та проведення аудиту соціальної відповідальності аграрних формувань вимагають визначення його основних структурних рівнів. Рівневу ієрархію аудиту соціальної відповідальності агрокомпаній пропонується побудувати у розрізі чотирьох складників.

Перший рівень (базовий) – аудит рівня відповідності бізнес-структури діючим стандартам нормативно-правового поля (як із боку зовнішнього середовища, так і з боку галузевого та внутрішньофірмового нормативно-правового поля).

Другий рівень (внутрішньофірмовий) – аудит рівня відповідальності аграрного підприємства перед власним персоналом.

Третій рівень (партнерський) – аудит рівня відповідальності аграрного формування перед постачальниками, клієнтами, покупцями тощо.

Четвертий рівень (суспільний або громадський) – аудит рівня відповідальності аграрного бізнес-суб'єкту перед населенням сільської території, де розташоване і діє дане агроформування, відповідальність перед суспільними громадами та суспільством у цілому.

Одним з основних завдань аудиту соціальної відповідальності аграрних компаній є аудит формування і використання прибутку господарюючих суб'єктів, зокрема тієї його частини, яка спрямовується на фінансування соціальних програм, проектів розвитку сільських територій.

Розподіл чистого прибутку суб'єктами аграрного бізнесу, як правило, здійснюється за схемою: виплата дивідендів власникам капіталу, реінвестування частини прибутку в матеріальні і нематеріальні активи (за їх наявності). Частина прибутку за рішенням власників агрокомпаній може бути спрямована на фінансове забезпечення програм соціальної відповідальності. Інвестування прибутку за таким напрямом формує потенційні можливості до генерування додаткового доходу. Таким чином, бізнес-суб'єкти аграрної сфери можуть стати добровільними інвестиційними донорами соціально-економічних проектів відродження сільських територій, у межах яких вони знаходяться та функціонують.

Такий розподіл чистого прибутку аграрних компаній потребує вдосконалення обліково-аналітичного забезпечення його розподілу і використання. За сучасних умов аудит рівня соціальної відповідальності в частині аудиту прибутку, орієнтується на діючий План рахунків, в якому передбачений рахунок 44 «Нероз-

поділені прибутки (непокріті збитки)», що має три субрахунки. У випадку одержання аграрним підприємством прибутку, який може бути спрямований на фінансування програм соціальної активності, використовується субрахунок 443 «Прибуток, використаний у звітному періоді». У зв'язку з цим доцільно у його складі передбачити субрахунки, на яких буде акумулюватися інформація про частину прибутку, яка була віднесена на реалізацію проектів соціальної відповідальності підприємства, наприклад 443.3 – прибуток, використаний на соціальний розвиток (трудового колективу, сільських територій тощо).

Такий підхід до організації обліку розподілу і використання прибутку соціально відповідальних агрокомпаній допоможе формуванню необхідної аналітичної бази для подальшого аудиту рівня соціальної відповідальності та поступово буде сприяти зміні парадигми сприйняття заходів соціальної відповідальності керівництвом аграрних формувань та суспільством сільських територій у напрямі їх більш активної реалізації.

Висновки. За умов малоперспективності збільшення обсягів фінансування заходів, спрямованих на відродження і подальшу розбудову сільських територій України, активну роль має брати на себе сучасний аграрний бізнес. Встановлено, що власники та керівники агрокомпаній мають вагомі мотиви для інвестування коштів у проекти соціально-економічного розвитку сільських територій, що підтверджується позитивною тенденцією активізації реалізації таких програм. Зміні сучасної парадигми сприйняття необхідності та ефективності проектів соціальної відповідальності сприяє її аудит та контроль із боку суспільних організацій. У такому контексті перспективами подальших наукових досліджень постають обґрунтування перспективних джерел соціального донорства та організаційно-методичне й обліково-аналітичне забезпечення реалізації програм соціальної відповідальності агрокомпаній у межах сільських територій України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Борщевський В.В. Розвиток сільських територій в системі євроінтеграційних пріоритетів України : [монографія] / В.В. Борщевський. – Львів, 2012. – 216 с.
2. Васильців Т.Г. Розвиток сільських територій як стратегічний пріоритет зміцнення економічної безпеки держави / Т.Г. Васильців, В.В. Бойко // Стратегічні пріоритети. – 2015. – № 2(35). – С. 58–64.
3. Гнатєва Т.М. Вплив соціальної відповідальності бізнесу на конкурентоздатність підприємств аграрного сектору / Т.М. Гнатєва, О.В. Ніколюк // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. – 2014. – № 4(76). – С. 151–158.
4. Гришнова О.А. Соціальна відповідальність бізнесу: розуміння сутності, сучасний стан, проблеми і перспективи розвитку в Україні / О.А. Гришнова // Соціалізація відносин у сфері праці в контексті стійкого розвитку : [монографія] / А.М. Колот, О.А. Гришнова, О.О. Герасименко [та ін.] ; за наук. ред. А.М. Колота. – К. : КНЕУ, 2010. – С. 189–210.
5. Гришнова І.Ю. Пріоритетні напрями реструктуризації як метод підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств / І.Ю. Гришнова, О.В. Митяй // Економічний простір : збірник наукових праць. – Дніпропетровськ : ПДАБА, 2015. – № 100. – С. 125–136.
6. Державна цільова програма сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 3.04.2010 р. № 121-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/121-2010-%D1%80>.
7. Сайх Дж. Посібник з економічного розвитку сільських територій / Дж. Сайх, О. Рудич, Т. Головченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kp.org.ua/wp-content/uploads/2015/05/RED-text_for-printing.pdf.
8. Ігнатенко М.М. Формування та управління розвитком соціальної відповідальності суб'єктів господарювання аграрної сфери економіки : [монографія] / М.М. Ігнатенко. – Херсон : Айлант, 2015. – 470 с.
9. Концепція Національної стратегії соціальної відповідальності бізнесу в Україні (проект) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kbs.org.ua/index.php?get=14&id=5817>.
10. Котлер Ф. Корпоративна соціальна відповідальність. Як зробити якомога більше добра для вашої компанії та суспільства / Ф. Котлер, Н. Лі ; пер. з англ. – К. : Стандарт, 2005. – 302 с.
11. Новікова О.Ф. Діагностика стану та перспектив розвитку соціальної відповідальності в Україні : [монографія] / О.Ф. Новікова, М.Є. Дейч, О.В. Панькова. – Донецьк, 2013. – 296 с.
12. Розвиток сільських територій в контексті міжнародного співробітництва : [монографія] / А.В. Ключник [та ін.]. – Миколаїв : Дизайн та поліграфія, 2013. – 336 с.
13. Саблук П.Т. Концептуальні аспекти модернізації аграрного виробництва та розвитку сільських територій в Україні / П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2010. – № 8. – С. 3–12.
14. Соціальна відповідальність: теорія і практика розвитку : [монографія] / А.М. Колот, О.А. Гришнова [та ін.] ; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. А.М. Колота. – К. : КНЕУ, 2012. – 501 с.
15. Українська модель аграрного розвитку та її соціоекономічна переорієнтація : наук. доп. / О.М. Бородіна, В.М. Геєць, А.О. Гуторов [та ін.] ; за ред. В.М. Геєця, О.М. Бородіної, І.В. Прокопи. – К. : Ін-т екон. та прогнозув. НАН України, 2012. – 56 с.
16. European Commission, Agriculture and Rural Development (2011). The future of CAP market measures. «Agricultural Policy Perspectives Briefs» Brief no. 3. – P. 9.